

ՕՐԱԳԻՐ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՏՆՏԵՍԸ ԵՒ ԲՆԸ

ԳԻՏԵԼԵԱՑ

Ժ. ՏԱՐԻ ԹԻՒ 7 .

1852

ԱՊՐԵԼԻ 1 .

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ

ԴԱՍՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱԶԳԱՅԻՆ

Աշխարհիս անիշ դարձեր է՝ :

ԲԱՅՑ ես մեծ զարմանքի մը մէջ
բռնուած ապշած մնացեր եմ. ճանաչ
մունքնիս բացուեր է կ'ըսէք. ինչէն ինչ
կ'ելլէ իմացեր էք. վաստակելու ճամ
բաները սորուեր էք. մարդկութիւն քա
ղաքականութիւն գիտէք. նախատես
ըլլալ, ըլլալիքը առաջուց իմանալ, գա
լու չարեաց առջևը առնել, վայելելու
բարիքն ըստ ժամանակին պատրաստել
և այլն, և այլն : Եւ յիշուի, փորձով

ալ կը տեսնեմ որ ամէն բան կարգա
ւորեալ կ'ընէք. գեղ մը երթալու հա
մար ամիսներով առաջ գեղին պէտք
եղածները կը մտածէք կը պատրաստէք.
յարմար բնակութիւն, կարևոր զգեստ
ներ, ապրուստի ամէն տեսակ պատրաս
տութիւն, պէտք եղածին չափ ստակ.
Հոն օրերնիդ ինչով պիտի անցընէք, այն
ամէնը կը մտածէք կը պատրաստէք :
Եւ թէ որ բան մը պակաս մնալու ըլ
լայ՝ կը ցաւիք, ճարը կը մտածէք, կը
հոգնիք, կ'ընէք չէք ընէր՝ պակասը կը

լեցրնէք՝ որ հանգիստ գեղ մը կարե-
նաք ընել։ Վիտէք ալ որ ինչպէս ը-
լայ, քիչ մը պակասութեամբ, քիչ մը
սանկ քիչ մը նանկ, քանի մը ամսէն
այն գեղին օրերը պիտի անցնին, ու
դարձեալ քաղաք պիտի դառնաք. այն
եղած պակսութիւնն ալ կը մոռցուի
կ'երթայ. այսպէս անցաւոր ըլլալով,
դարձեալ պզտի պակսութիւն մը չէք
ուզեր որ ըլլայ։ Ա զարմանալին ըսեմ.
ամէն օր իրիկուան կերակուր մը պիտի
ուտէք կշտանալու ապրելու համար. որ
չափ կ'աշխատիք կը հոգաք որ կերա-
կուրներն համով ըլլան, եփուածքին
մէջ կամ բաղադրութեան մէջ պակսու-
թիւն մը չըլլայ. անոր համար քանի հո-
գի կ'աշխատին. և ետքը թէ որ մէկ
կերակուրը քիչ մը անհամ ըլլայ, կը սկը-
սիք գանգատիլ. Արիւն քրտինք կ'աշխա-
տինք, ստակը ծովու պէս կը թափենք
համով կերակուր մը պիտի ուտենք,
այն ալ այսպէս անհամ անժուր։ Ա
գիտէք ալ թէ ինչպէս ըլլայ կը կշտա-
նաք, և վաղը առաւօտանց կը մոռնաք
կ'երթայ։ Այսպէս ալ հագուստի վրայ
ինչ հոգ, ինչ մտածութիւն. սա ձեւը
պէտք է, նա ձեւն հիմա ամօթ է. աս
կարգ է, նա օրէնք է։ Այսպէս ալ
բնակարանի վրայ սանկ հանգիստ ը-
լայ, սանկ տեսքով ըլլայ, սա զարդերը
չինուի։ Արդորն ալ աղէկ մը քննես,
աչք խաբող, ընդունայն, անցաւոր բա-
ներ են. այսօր կան վաղը չկան։ Այն
թեթեւ պէտքեր որ Աստուած դրեր է,
բնակարանը օդէն պաշտպանելու հա-
մար, զգեստը պարկեշտութեան և ցըր-
տէն զգուշանալու համար, կերակուրը
ապրելու համար. այս թեթեւ պէտքեր,
կ'ըսեմ, որչափ ծանրացուցեր են մարդիկ.
Ան այնպիսիներ, որ միլիոններ կը վաւ-
տըկին ու կը վատնեն. և դարձեալ այն-
չափ ստակով պատրաստած բնակարա-
նին, զգեստներուն և կերակրոյն վրայ
գոհ չեն. դարձեալ հնարք մտածելու
հետ են որ ստակնին շատցնեն, որ ի-
րենց մարմնոյն պէտքերը վայելուչ կեր-
պով կարենան հոգալ. և այս ամէնքիւ
մը ատենի համար։ Ինչպէս որ յայտնի

գիտեն և կը տեսնեն՝ որ մէկ հիւղի
մը մէջ բնակող, բուրջի մը կտոր հա-
գնող և չոր սև հաց կերողը ինչպէս իրեն
խեղճ վիճակը քանի մը տարիէն կը թու-
ղու, ամէն խեղճութիւն կը մոռնայ
կ'երթայ, այսպէս ալ միլիոններ ծախե-
լով իր պէտքը պատրաստողը՝ անոր հետ
մէկ տեղ իր կարծեցեալ զուարճութիւն
ները կը մոռնայ, կը թողու կ'երթայ։
Այս երկուքներուն ալ մահուան հի-
ւանդութիւններն ուն քովերնին գնա. կը
տեսնես որ ոչ աղքատը իր խեղճութիւ-
նը կը յիշէ, և ոչ ճոխը անցեալ անյագ
և անգոհ զուարճութեան վիճակը.
այլ երկուքն ալ անցածը մոռցած, գլխը-
նուն գալիքը աշուրնին առջև կը տես-
նեն։ Անաւանդ թէ մեծատունը իր
այնչափ աշխատանքը և աշխարհք վայե-
լելու հոգերը, և երեսի վրայ թողու-
ցած հարստութիւնները յիշելով՝ որ բո-
լորը պարապը գնաց, կը հառաչէ ու
սիրտը դողի մէջ՝ ըլլալիքը կը մտածէ։
Իսկ աղքատը այն կողմանէ ամենեւին
հոգ չունի. և թէ որ խղճմտանքն ալ
մաքուր է, չնորհակալ կ'ըլլայ Աստու-
ծոյ՝ որ կ'ազատի այս թշուառ աշխար-
հէս։

Այսպէս հիմա ասոր վրայ չէ. զար-
մանքս բացատրեմ. այն մարդիկ՝ որ ի-
րենց գեղը և ուրիշ գործքերը այսչափ
կը կարգաւորեն, ինչպէս կ'ըլլայ որ ա-
մենեւին չեն մտածեր, կամ իբրեւ աւե-
լորդ բան մը հազիւ երբեմն մտքեր-
նէն կ'անցնեն՝ թէ կեանքերնիս պիտի
լըմընայ քիչ տարիէն կամ քիչ ամսէն
կամ քիչ օրէն. ժամանակն ալ որոշ
չենք գիտեր. վասն զի չկարծած ժա-
մանակնիս յանկարծ վրայ պիտի հասնի
երթալու օրը մէկ յաւիտենական գեղ
մը։ Իսկ որ քանի մը ամսուան գեղին
համար այսչափ պատրաստութիւն պէտք
կ'ունենանք, հապա աս յաւիտենական
գեղին ինչ մեծ պատրաստութիւն պէտք
է. աս բանս ինչպէս չեն մտածեր. ես
սարսափած կը խորհիմ, ու ամենեւին
խեղճ չեմ կրնար հասցնել։ Ա գիտեն
ալ որ եթէ անպատրաստ երթալու ը-
լան, մեծ թշուառութիւն պիտի քաշեն

որուն վերջը չկայ : Այս բնական բան մըն է , ամենուն մտքէն կրնայ անցնիլ , և տղու մըն ալ ըսես խելքը կը պառկի՝ որ եթէ քանի մը ամսուան գեղին համար այնչափ պատրաստութիւն ընել , աշխատիլ պէտք կ'ըլլայ , ուրեմն այսպիսի սքանչելի յաւիտենական գեղին համար հարկւր տարի գիշեր ցորեկ թէ որ աշխատի մէկը՝ դարձեալ չկրնար ամէն պէտք եղածները պատրաստել : Այսպիսի յայտնի բանի վրայ չմտածող մարդուն կ'ըսեն թէ ճանաչմունքը բացուեր է : Այս կ'ըսեն թէ և ոչ պզտի տղու մը խելք ունի այնպիսին :

Ուրեմն ահա աս կողմանէ ալ յայտնի կ'երևնայ որ հիմակուան մարդկան ճանաչումը շտկուած չէ , շատ պակասաւոր է : Ատարեալ ճանաչմունք ունեցող մարդ իր ամէն գործոց մէկ հատիկ վախճան , նպատակ դրած պիտի ըլլայ իր և իրեններուն յաւիտենական փրկութիւնը . գիշեր ցորեկ այս բանս պէտք է որ մտածէ . իր և իրեններուն բոլոր կեանքը պէտք է որ ըլլայ աշխատիլ յաւիտենական գանձ դիզելու համար . իր ամէն գործոց ձեռք զարնելու ատեն յաւիտենական փրկութիւնը կը դիտէ : Ամստութեան և ուսմանց մէջ ալ կ'ուզէ առաջ երթալ՝ որ կարենայ ամէն բան ընելու ըստ տեղւոյն և ըստ պատշաճին , և ուրիշներուն ալ նոյնպէս ընելու պատճառ ըլլայ , որով Բոտուած փառաւորի և մարդիկ իրենց վախճանին հասնին : Այսին զի գիտէ՝ թէ այս կեանքս մեզի Բոտուած տուեր է՝ որ այս կենացս մէջ աշխատինք , ու ասով յաւիտենական փրկութիւնը ձեռք ձգենք . անոր համար կ'աշխատի , առուտուր կ'ընէ , արհեստ կը բանեցընէ : Աստի ամէն բանէն առաջ իր հոգն ու մտածութիւնն է իր հոգեւորական պարտուց կատարումը . առաւօտ իրիկուն իր աղօթքը Բոտուածոյ պակաս չընէր . մէկ կողմանէ շնորհակալ ըլլալով Բոտուածոյ անհուն բարութեանը , մէկ կողմանէ ալ լոյս խնդրելով որ չըմոլորի շիտակ ճամբէն . մէկ կողմանէ ալ մարդկային տկարութեան սխալման

վրայ թողութիւն խնդրելով :

Հոս հիմա տեղը չէ երկայն բարակ վարդապետութեան , հոգեւոր խրատ խօսելու , պատճառներ հասկըցնելու . ուզողը կրնայ իրեն պէտք եղած գիրքը գտնել ու կարդալ : Սեր հիմակուան խօսքերնիս է հասկըցնել՝ թէ մարդկան ճանաչմունքը կատարեալ չըլլալէն ետեւ , խիստ ալ պակասաւոր է . և իրենց կարծած ազատութիւննին ալ սխալ կարծեաց և տգիտութեան գերութիւնն է : Այս հիմա ես քեզի կը հարցնեմ , ով սիրելի ընթերցող , շիտակն ըսէ . արդեօք աս ըսածներուս ամէնն ալ ճանաչմունքի բացուած ըլլալու նշաններ են . ասոնք ամէնը լսելէդ հասկընալէդ ետեւ , կրնաս ըսել՝ թէ հիմա աշխարհիս մէջ ամէն մարդ իր ազատութիւնը պէտք եղածին պէս գործածելու հետ են :

Բայց ասոնք բաւական չեն , մէկ ուրիշ չորրորդ նշան մըն ալ բացատրեմ՝ որով մարդուս ճանաչման բացուելուն տեղ , կուրութեան սաստկութիւնը հասկընաս , անանկ որ ոսկրներդ դող ելլեն : Արտեսնես որ ամէն մարդ իրենց պէտքը հոգալու ետեւէ են . և գիտեն թէ իրենք իրենցը հոգալու ատեն՝ ձեռքերնէն եկածին չափ ջանալու են ուրիշներուն ալ օգնութիւն մը ընելու , ինչպէս որ կը փափաքին որ ուրիշներն ալ իրենց օգնեն : Բայց գիտնալէն ետքը , ճշմարտութիւնը ճանցող մարդիկ , պէտք չէր որ ամէնքը իրենց աստիճանին և արուեստին և գործոյն մէջ զբաղէին իրենց օգուտը հոգալու , միանգամայն օգնելով իրարու : Այլ յիրաւի ճշմարտութեան հետեւող ըլլալին մարդիկ , ասկէ յայտնի , ասկէ բնական և ասկէ դիւրին բան չկայ . և այսպէսով խաղաղութիւն կը թագաւորէր աշխարհիս վրայ . և ամէնքը միակերպ կը շահէին հոգեւոր և մարմնաւոր ամէն տեսակ բարիք : Բայց հիմա ճշմարտութիւն ըսելով ամէն մարդ կ'իմանայ իր մտքին բացուած ըլլալը և իր մտքին դրածը , իր ուզածը առաջ տանելու յաջողութիւնը . ուստի այնչափ աւելի շատդէտ , ճարտարամիտ և զարմանալի կը սեպէ

ամէն մարդ ինքզինքը , որչափ աւելի որ կրնայ վարպետութեամբ իր մտքին դրածն առաջ տանիլ՝ իր առանձին շահը մտածելով . արուեստաւորն իր արհեստին մէջ . վաճառականը իր առուտութիւն մէջ . ծառան իր ծառայութեան գործոց մէջ . անկարգութեանց ետեւէ եզոզն այն անկարգ գործոց մէջ . ամէն տեսակ պաշտօնատէրները իրենց պաշտաման մէջ . մէկ խօսքով ամէն վիճակի մարդիկ իրենց պատշաճեալ գործոց մէջ : Եւ այսպէս ալ կը տեսնես որ մարդիկ երբեմն գովելով զարմանալով կը պատմեն իրարու՝ թէ սա նա մարդը ինչպէս ճարտար հնարագէտ է , սատանային չաբէ կը հազցնէ , ամէն բան կ'ընէ և եղի պէս ալ երեսը կ'ելլէ : Եւ ամէն տեսակ խաբէական հնարքներ , անիրաւ ճամբաներ , ասոնք ճարտարամտութեան գործիքներն են . այնպիսի մարդն ալ ոչ ուսման կարօտ է , և ոչ նոր ճշմարտութիւն մը սովորելու պէտք ունի : Եւ ուր որ չուզեր կամ չըզիտեր այնպիսի ճամբաներ գործածելով մտքի դրածն առաջ տանիլ , այնպիսին ամենեւին յարգ չունի մարդկան առջև . միամիտ և անփորձ մարդ կը համարին , և աշխարհիս իմաստութենէն անմասն և տգէտ :

Եւ մարդկային մտաց կուրութիւնը այն աստիճան հասեր է , որ իբրեւ առած կ'ըսեն՝ թէ ամէն բանին շիտակն ընելով ստակ վաստակիլ իր գործքը առաջ տանիլ ուզողը՝ բերանը բաց հով կըլլէին ուրիշ բան չկրնար ընել . աշխարհիս անիւր դարձեր է , ուզես չուզես պէտք է յարմարիս . այն գրոց մէջ գրուածները հիմակուան աշխարհիս համար չեն . ատենօք մարդիկ միամիտ էին , անանկ խօսքերով կը կառավարուէին . հիմա խելք պէտք է ունենալ , աչքաբաց ըլլալ պէտք է . առջիններուն պէս աչքը գոց շուկան պտրտողը՝ ձեռքը ծոցը պարապ տուն կը դառնայ . աշխարհիս մէջն էս , ուզես չուզես պէտք է աշխարհիս հետեւիս , որ աւելի կոթմը կարենաս ըլլալ . իրիկունները տուն դառնալուդ՝ սղաքը չեն հարցըներ թէ

շիտակ մարդ ըլլալու գիրքը կարդացիր , այլ ձեռքդ կրնային թէ իրենց հաց բերեր էս : (Եւ խօսքերս ընդհանուր կը խօսիմ , գիտնալով թէ առանձին աստուածահաճոյ մարդիկ միշտ կը գտնուին աշխարհիս մէջ , ամէն վիճակի մարդկան մէջ . խօսքս անոնց համար չէ :)

Հիմա տեսա՛ր , սիրելի ընթերցող թէ մինչդեռ կ'ըսեն՝ ճշմարտութիւնը ճանչցանք , որպիսի կուրութեան մէջ մնացած են գրեթէ անբժշկելի , բոլոր առակներով , օրինակներով զիրար մոլորցնելու հետ են : Պզտի նորահաս տղաքներ այսպիսի գործքեր տեսնելով , և այսպիսի խօսքեր իբրեւ առած սովորելով , որպիսի ասպարէզ չարութեան առջևին կուենան . մենք ալ ճարտար աչքաբաց երեւանք ըսելով՝ ինչ տեսակ չարութիւններուն չեն հետեւիր : Հոգին ո՛վ կը մտածէ . զԵստուած ո՛վ կը մտածէ : Եւ մարդիկներուն ըսածէն և ըրածէն հետեւանք այն կելլէ՝ թէ Եստուած աշխարհս ստեղծեր է , բայց մարդկան ճարտարութեանը յարմար օրէնք չէ կ'ըրցած տալ , զորն որ հիմա մարդիկ իրենք իրենց գտնելու հետ են . անոր համար Եստուած ալ երեսէ ընկածի պէս բան մը եղեր է . անոր համար ալ թերեւ հիմա շատերը Եւրոպայի մէջ չեն ընդունիր թէ Եստուած աշխարհիս կը խառնուի . այլ աշխարհիս դարձնողը իրենք պիտի ըլլան իրենց անօրէն հնարագիտութիւններով . ես առանց խորհրդոյ չըսի՝ թէ լսես ու ուկըրներդ դողան : Բարեպաշտ ինքզինքը գիտցող մարդ մը այս հիմակուան մարդկան մտածութիւնը և գործքը տեսնելով՝ կը զարհուրի կը դողայ . աշխարհիս կործանումը աչքին առջև կը տեսնէ : Բայց անխորհուրդ ճշմարտութիւն ճանչցող անուանեալ կոյր մարդ մը բոլորն ալ կ'արհամարհէ՝ ինչուան որ հասնի իրեն անմտութեանը պատրաստած վճին բերանը հոգին փչելու վայրկեանը . ան ատենը հոգւոյն աչքը կը բացուի , ինչ օգուտ որ խիստ ուշ , մինչդեռ մարմնոյն աչքը յաւիտենական քրնով կը գոցուի յաւիտենական վճին մէջ :

Եւ մի՞թէ այսպիսի մարդկան խիղճը իրենց չափեր մոլորութեան ճամբու մէջ ըլլալնին . մի՞թէ չէ՞ն գիտեր թէ Բստուծոյ արդարութիւնը ամենուին վրայ կը տիրէ . և թէ անիրաւ գործքը կամ առաջ չերթար , և կամ առաջ ալ երթայ անիրաւութիւն ընողը՝ այն անիրաւութեան պտուղը չվայելեր , և թէ վայելէ ալ քիչ մը ատեն՝ ետքը հարկաւորապատիկ անոր պատիժը պիտի քաշէ . չէ՞ն տեսներ թէ անիրաւ մարդկանց վերջն ինչ եղեր է : Հեռուն չերթանք . ամէն մարդ իր ճանցածներէն անիրաւութիւն զրկանք ընողները աչքերնին առջեւ բերեն . աս մարդը նա մարդը որ սանկ անիրաւ էին անանկ անիրաւ էին , ինչ եղան . յանկարծ ամէն բան թողին գնացին , շահածներնէն ինչ բան հետեւնին տարին . միայն իրենց գործքը իրենց առջեւն գնաց , ու ան գործքերնին զիրենք պիտի դատէ : Բրդեօք ինչ կարծէք , անոնք հիմա ախ վախ չէ՞ն ըներ ու ըսեր՝ թէ երանի թէ ջրոյ մէջ թաթխած չոր հաց ուտէինք , երանի թէ մարդ երեսնիս չնայեր , երանի թէ ամենէն նախատուած անծանօթ ըլլայինք , երանի թէ անիրաւ խօսք մը ըսելու և գործք մը ընելու ատեն բերաննիս կապուէր , ձեռքերնիս չորնար , երանի թէ որոնց որ անիրաւութիւն ըրինք զօրանային ու աշխարհիս մէջ հարկաւորապատիկ մեզի չարիք հատուցանէին , որ ան կրած թշուառութիւններնէս գուցէ աշուրնիս բացուէր , խեղճերնիս գլուխնիս դար , ու Բստուծոյ ճամբան մտնայինք . հազար ափսոս . . . Եւ դեօք աւետարանին մէջի մեծատան պէս չէ՞ն աղաչեր Բստուծոյ թէ մեռելներէն մէկուն յարութիւն տուր՝ որ երթայ մեր տունը քարոզէ որ ճամբանին շտկեն , խեղճերնին գլուխնին ժողվեն : Պատասխանն ալ յայտնի է , թէ Բնոնք որ խօսք հասկընալու , խօսք մօտիկ ընելու միտք չունին , մեռելներ ալ յառնեն , հրեշտակներ ալ անոնց երթան , սնոնք դարձեալ իրենց ծուռ ճամբէն ետ կենալիք չունին :

(ՄԱՅԱՅՆ ՈՒՐԻՇ ԱՅԳԱՄ)

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Հումպոյր :

Եւ մարդս բոլոր կեանքը ուսման մէջ անցընելով , գիտութիւնները շատ ծաղկեցուց ու գրեթէ Եւետոնին , Եւ փրասին , Եւ յայնիցին ու Տէքարթին չափ անուանի եղաւ . իրեն գործքերը նախ Վաղդիլայի մէջ տպուեցան ու տարածուեցան , ետքը Վերմանիայի մէջ և ուրիշ տեղուանք :

Հումպոյթին անունը շատ մեծ է իրեն մեծամեծ ճանապարհորդութիւններուն համար . ուրիշներուն վախնալով կամ չկրնալով չորած ճամբորդութիւնները՝ ինքը ըրաւ , ու բնութեան մէջ նոր նոր բաներ գտնելու համար ու շատ բաներու պատճառները իմանալու համար՝ ճամբորդութեանց մէջ մեծ ներդրութիւններ քաշեց . անծանօթ աշխարհքներ պտըտելով ու վայրենի ժողովուրդներու մէջէն անցնելով՝ կերթար լերան մը բարձրութիւնը կամ անդունդի պէս տեղերու խորութիւնը կը չափէր , օդերեւոյթներու վրայ քննութիւններ կ'ընէր , աստղերը կը դիտէր : Եւ բաներս ընելու համար պէտք է որ մէկը ուսման մեծ սէր ունենայ ու ինք զինքը անոր նուիրած ըլլայ :

Հումպոյթ երբոր որոշեց որ ճամբորդութիւն ընէ Հարաւային Եւրոպային մէջ , ուղեց որ Եւմէ Պօնիփան անունով անուանի մարդը իրեն ընկեր առնէ . երբոր աս բանիս համար անոր գնաց՝ անիկայ շատ սիրով յանձն առաւ որով 1799-ին յուլիսի ամսուն մէջ երկուքը մէկէն Վորոննէն ճամբայ ելան : Երկու տարի անցուցին Եւրոպայու սիան , Կոնստանտնուպոլիս ու Վուպա կղզին պտըտելու և քննելու համար . Վուպա կարանիոյի հրաբուխը գացին տեսան , ու Վիսնիպոլիս ըստած՝ Եւրոպայի ամենէն բարձր լերան գագաթը ելան :